

TÜRK TASAVVUF EDEBİYATINDA DEVİR NAZARİYESİ VE BİR DEVRİYYE RİSALESİ

THEORY OF REVOLUTION IN TURKISH SUFI LITERATURE AND ONE EXAMPLE RISALA ABOUT REVOLUTION

Reyhan Gökben SALUK¹

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Edebiyat,
Devir Nazariyesi, Devriyye, Risâle.

ÖZET

Tasavvuf edebiyatının önemli konularından biri olan âlemin-insanın yaratılışını, yaratılış silsilesini ve tekâmülünü konu edinen başta devriyyeler olmak üzere nefes, nutuk, ilâhî gibi metinlerin derlenip toplanması ve bu metinlerin ihtiva ettikleri temel dinamiklerin, kaynakları bakımından değerlendirilmesi; sistematik, ciddî bir inceleme tabi tutulması gerekmektedir. Makale; devir nazariyesinin tanımı ve bu tanım çerçevesinde teşekkül eden terminolojiyi belli başlı akademik çalışmalar ekseninde ele almıştır. Çalışmanın sonunda Mehmed Ali Cemâl adlı bir müellif tarafından kaleme alınan Risâle-i Devriyye adlı bir metin yer almaktadır. Söz konusu risâle, -yazarın diliyle söyleyecek olursak- bugüne kadar yazılan belli başlı devriyye metinlerinin geniş bir özeti olarak vasıflandırılabilir mensur bir eserdir.

ABSTRACT

It is required to compile the texts such as devriyye, nefes, nutuk, ilahi about important the human-world creation, the serious of creation and the evolution, an important issue in the mystic literature, and evaluate their contents in terms of the resources of basic dynamics, and study these subjects in systematically and carefully way. However this article deals with the definition on the theory of devriyye and the terminology formed around this definition on the major axis of certain academic studies, it has given us the history of literature especially around this devriyye text which was written by the Mehmed Ali Cemâl. This text -as the writer's sayings- can be characterized as a broad overview of the other devriyye texts written so far and also it was a work of prose.

Keywords: Mysticism, Literature, Theory of Revolution, Devriyye, Risala.

¹ Araş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

GİRİŞ

Ahmed Yesevî'den, Mevlânâ'dan, Niyâzî-i Mısırî'den, Üsküdarlı Haşim Baba'ya kadar pek çok mutasavvıf tarafın-
dan kaleme alınan, manzum ve mensur ör-
nekleriyle karşımıza çıkan devir nazariyesi
ile ilgili metinler, Türk tasavvuf edebiyatı-
nın mühim eserleri olarak görülmektedir.
Manzum olanları destan, koşma, ilahi gibi
çeşitli formlarda yazılırken; nesir olanları
ise secinin, söz söyleme maharetinin, ilmî,
felsefî ve manevî derinliğin tecessümleri
olarak karşımıza çıkmaktadır.

Süleyman Uludağ devir/devriyye te-
rimini, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde;
"Bir'den gelen sudur, zuhur çok'un tek-
rar ona dönüşü ve manevî âlemden maddi
âleme gelen ruhların ilk ve aslî vatanlarına
geri gitmelerini açıklayan tasavvufi bir gö-
rüş" şeklinde tanımlamıştır (Uludağ, 2001:
105,106). Maddi âleme inen ruhların izle-
dikleri yola kavs-ı nuzûl (iniş yayı), dönüşte
izledikleri yola ise kavs-ı uruc (çıkış yayı)
adı verilmekte; devriyye metinlerinde insan
ruhunun ve evrenin Yaratan'dan çıkıp yine
ona varacağı inancı konu edilmektedir (Ulu-
dağ, 2001: 106).

Devriyye metinleri, devriyye-i arşiyeye
ve devriyye-i ferşiyeye olmak üzere ikiye ay-
rılmaktadır:

Devriyye-i Arşiyeye: Biyolojik tekâmül-
den insana ve insandan insan-ı kâmile ka-
dar olan seyr-i sülûk aşamalarını içeren bir
devir arşılık devri ile anlatılır ve kavs-ı uruc

ile ilgilidir (Tatcı, 1997: 247, 251). Niyâzî-i
Mısırî'nin Risâle-i Devriyye (Türkçe) ve
Risâle fî-Devreti'l-Arşiyeye (Arapça) adlı
eserleri devriyye-i arşiyeye örnektir.

Devriyye-i Ferşiyeye: Biyolojik tekâmül
anlamında bir devir ferşilik devriyle anla-
tılır, bu ise kavs-i nuzûl ile ilgilidir (Tatcı,
1997: 247, 251). Üsküdarlı Haşim Baba'nın
meşhur manzumesi devriyye-i ferşiyeye
örnek olarak verilebilir.

Mustafa Uzun, İslâm Ansiklopedisi'ne
yazdığı devriyye maddesinde, bu türün
daha çok Fars (örn. Mevlânâ-Divân-ı Kebîr)
ve Türk edebiyatında yaygın olduğunu,
Arap edebiyatında bu türe pek rağbet edil-
mediğini ifade etmiştir (Uzun, 1994: 251-
253). Örneklerine daha çok Alevî-Bektaşî
edebiyatında rastladığımız devir nazariye-
sini anlatan metinlerin; ilahi, koşma, destan
vs. şekillerde, çoğunlukla hece vezniyle ya-
zıldığını vurgulamaktadır (Uzun, 1994: 251-
253).

Yaratılışa dair mevzuların zahirî ve
batınî izahatı şeklinde tevil edebileceğimiz
devir nazariyesi ve bu konuyu ele alan me-
tinleri başta felsefî alt yapısı olmak üzere
üslûp ve kavram dünyası açısından incele-
mek gerekmektedir.

I. BÖLÜM: DEVİR NAZARİYESİ HAKKINDA

Devriyyeler, insân-ı kâmil ve vahdet-i
vücûd nazariyesinin temelini teşkil eden
telâkkinin "akl-i küll, ukûl-i tis'a, eflâk-i

tis'a, anâsır-ı erba'a, insan" ekseninde zâtın insânı kâmile silsileler dahilinde tecelli etmesidir (Tansel, 1970: 192). Vahdet-i vücûd, sülûk mertebeleri ve ondan doğan insân-ı kâmilin keyfiyeti, devir düşüncesinin temelinde önemli bir yer edinmektedir.

Devir nazariyesi, "insan ruhunun değişik aşamalardan geçerek Tanrı'ya yükseldiğini, her basamakta ayrı bir varlık katının bulunduğunu, insan yaşarken hangi manevî aşamaya kadar yükselmişse, ölünce ruhunun o aşamada kalacağını savunan görüş; Yeni Eflatuncu düşünce ekseninde gelişen bir yorum" dur (Aytaç, 2011: 4).

Devir nazariyesi ile ilgili metinlerde felsefî ve edebî bir üslûpla karşımıza çıkan mutlak birlik ilkesi, ruhun madde ve hareketin kaynağı iddiası ile gelişmiş ve dualizmi reddetmiştir. Pakize Aytaç'a göre, Türk-İslâm mütefekkirlerinin eserlerinde Yeni Eflatunculuğa dair birtakım etkiler olduğu, bu etkilerin ise "ruhun ölümsüzlüğü, Tanrı'nın yetkinliği, bütün yaratılanların ve evrenin Tanrı özünden fışkırdığı, insan ruhunun bedenden ayrılınca ana kaynağı olan ilahi âleme döneceği" gibi temel fikirlere zemin hazırladığı görülmektedir (Aytaç, 2011: 2). Kısacası devriyye metinleri İslâmî düşüncesinin sudur teorisi ekseninde yaratılış fikrini besleyen görüşlerin bir terkididir, Kur'ân ve hadîs verilerine dayanmaktadır.

Devriyye metinleri edebiyatımızda, kültür tarihimizde ilgi alanı yüksek ve tartışmalı bir konudur. Bazı araştırmacılar tarafından

söz konusu metinlerin halk edebiyatındaki yaşnamelere de kaynaklık ettiğinden bahsedilmektedir (Çelebioğlu 1985; Horata, 2000: 95). Devriyye metinlerinin, dünyevî hayatın görünümleri olarak ortaya çıkan yaşnamelerle benzeşmesi, yaşnamelerden bir kısmının tasavvufi alt yapısı dolayısı ile ilgili olmalıdır. Onun dışında yaşnamelerde anlatılan bahis genel itibariyle maddi hayat tezahürleridir. Doğan Kaya'ya göre, "destanî tarzda söylenmiş olan bu eserlerde hayatın safhaları ele alınır ve genellikle bu dünyaya ait her şeyin yine bu dünyada kalacağı imâ edilir." (Kaya, 2012: 573-575). Bu cepheden bakıldığında; devriyye metinlerinin yaratılışı ve tekâmülü; yaşnamelerin ise yaşamı ve insanın dünya hayatındaki serüvenini konu edindiği söylenebilir.

Diğer bir taraftan devriyye metinlerindeki izah edilen yaratılış teminin tenasüh inancı ile örtüştüğü, örtüşebileceği iddiaları büyük bir problem olarak durmaktadır. Mustafa Aşkar'a göre; "İnsan meni ve emşac haline gelmeden, bitkiler, canlılar ve cansızlar âleminde müfredât, yani ayrı ayrı zerreler hâlinde vardır. İşte insan, Allah'ın bilgisinden insan haline gelinceye kadar madde âleminde bir devir yapar." (Aşkar, 2000: 99). Devriyye metinlerinde yer alan yaratılış temleri tenasühte olduğu gibi ruhun başka bedenlere veya başka formlara girdiği gibi bir konudan bahsetmemektedir. Bu metinlerde sadece tekâmül süreci ve silsileleri izah edilmektedir.

Tenasüh kelimesi Hinduizm ve Budizm dinlerinin bir esası olarak ruhun bir bedenden ayrıldıktan sonra başka bir bedene geçmesi anlamına gelmektedir (Aşkar, 2000: 86). Hinduizmde insan karma doktrinine bağlıdır ve bu doktrinde insan sonu olmayan bir tenasüh zincirinin parçasıdır (Aşkar, 2000: 87). Budizm’de ise Nirvana’ya ulaşılınca -yani ihtiraslarından kurtulunca- tenasüh biter (Aşkar, 2000: 87). İslâmî literatürde pek çok kaynakta reenkarnasyon, reenkarnasyona bağlı bazı itikatların kimi âlimler ve fırkalar tarafından benimsendiği ifade edilmektedir: Zekeriye er-Razî, Ahmed bin Habîb gibi tenasühü bir ceza ve mükafat olarak görenler, tenasüh inancını savunan dehrîler, İslâm sonrası ortaya çıkan bazı gulat fırkaları gibi (Aşkar, 2000: 89, 90). Bu ve benzeri grupların tasavvuf tarihimizdeki etkileri, eserleri incelenmeli, kıyaslamalar yapılarak tasavvufî eserlere sirayet eden farklı düşünce ve akımlar analiz edilmelidir.

Devriyye metinlerinin temel retoriğinde baskın bir şekilde kendisini gösteren vahdet-i vücûd fikrinin kaynağı olarak Muhyiddîn ibn Arabî ve Füsûs şârihleri gösterilir, bu düşüncenin Arabî ve takipçileri tarafından sistemleştirilip yayıldığı düşünülmektedir (Çift, 2009: 258). Bununla birlikte alanın uzmanları tarafından ilk kaynaklardan itibaren vahdet-i vücûd düşüncesinin Bektâşî felsefesinin asıl kaynaklarından biri olarak zikredildiği fakat bu sistemin Bektaşîlikte hulûl itikadiyle birleştirilmesiyle esas mahiyetinden uzaklaştığı iddia edilmektedir

(Çift, 2009: 259; Ocak, 1992: 375). Tasavvufta devriyyelere Melâmilerin yanı sıra Bektâşîlerin ve bir kısım Alevî zümrelerin bilhassa rağbet ettiği; bu menşeli metinlerde tenâsüh, hulûl, ittihâd gibi tasavvuftaki yaratılışı izah etmede kullanılan terminoloji ve konulara yer verildiği görülmektedir. Devriyye metinlerinin omurgasını teşkil eden mevzuların Bektâşî felsefesinin yansıması olduğu, vahdet-i vücûd ve seyr-i sülûk ile bağlantılı pek çok konunun zâhirden çok bâtinî mânâları ile değerlendirilmesinin gerektiği alanın uzmanlarınca savunulmaktadır.

II. BÖLÜM: DEVRİYYE METİNLERİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR VE KRİTİĞİ

Mensur devriyye metinlerinin manzum devriyye metinlerine göre mazmun ve sembolik anlatımdan daha uzak, daha felsefî ve delillendirici yapısı nedeniyle bu metinlerin müelliflerini ilk tasavvufî yaratılış teorisi çözümleyicileri olarak nitelendirmek mümkündür. Bununla birlikte edebiyat tarihimizde mevcut metinler üzerinden birtakım izahatlarda bulunan pek çok isim mevcuttur: Rıza Tevfik, Fuat Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı, Mustafa Tatcı gibi.

Devriyyeler hakkında ilk ve en önemli araştırma Rıza Tevfik’in “Devriyyeler” adlı makalesidir. Rıza Tevfik, “aşk-ı zâti sebebiyle, o kudret-i ezeliye, karşısına on sekiz bin ‘adem âyinesi’ tutuyor; bir anda bu on sekiz

bin âlem o merâyâda var görünmektedir.” sözleriyle tasavvufta devir nazariyesinin zuhûr telakkisi ekseninde bilhassa dervişlerin dilinden ve Mevlânâ’nın Mesnevî’sinden yola çıkılarak sistemleştirildiğini iddia etmiştir (Rıza Tevfik, 2001: 85, 86). Tatçı, Rıza Rıza Tevfik’in, devir nazariyesinin anlaşılması için Allah’ın sübûtî sıfatlarından olan tekvin (yaratma) sıfatının anlaşılması gerektiği düşüncesini savunduğunu iddia etmektedir (Tatçı, 1997: 238).

Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı eserinde yaratılışı konu edinen pek çok türde Mevlânâ, Arabî, Yûnus Emre gibi mutasavvıf şairlerin etkili olduğu ve bu şairlerce vahdet nazariyesinin bir sistem dahilinde tasavvuf şiirine dahil edildiği düşüncesindedir (Köprülü, 2007: 323-327). Bu görüşlerine ek olarak Fuat Köprülü tenasüh inancının İslâm’da olmadığını ve devriyye bahsinin daha iyi anlaşılması için tecelli ve sudur kavramlarının ıstılahı ve batınî mânâlarının iyi idrak edilmesi gerektiğini savunur.

Abdülbaki Gölpınarlı’ya göre Allah’tan başka bir varlık tanımamak ve bütün varlıkları onun varlığında yok bilip onun varlığı ile varolmak anlamına gelen tevhid, ancak ve ancak sülûkte gerçekleşir (Gölpınarlı, 1985: 40). Bu sebepten sülûk mertebelerini de bünyesinde toplayan ve izah eden devir metinleri tevhid inancını pekiştiren ve bu yolda kendini gerçekleştirmek isteyen taliplere yol gösterici niteliktedir. Devir nazariyesinde izah edilen vahdet-i vücûd fikri,

vahdet-i mevcûd anlamına gelen panteizmden farklı olarak her şeyin Allah’ın kudretiyle yaratıldığını kabul eder ve “İslâm’da tam bir tenzih -yani Allah’ı kainattan ayrı saymak- yahut tam bir teşbih -yani Allah’ı kainat olarak görmek- gibi ifrat ve tefritlere” yol açmaz (Gölpınarlı, 1985: 40-47). Çünkü panteizm tabiatın Tanrı olduğuna ve tabiatın başka bir varlık bulunmadığına kanaat getirmektedir. İşte bu ve benzeri gerekçelerle Gölpınarlı, devriyye metinleri içerisine sülûk ve mertebelerini anlatan metinlerin de dahil edilmesini, bu meselenin anlaşılması için tecelli meselesinin iyi idrak edilmesi gerektiğini savunur.

Mustafa Tatçı’ya göre, devir; “insanın varlık veya oluş dairesini tamamlamasıdır. Bu oluş, varlığın yaratıcı noktadan çıkıp iniş ve çıkış kavislerinden geçerek tekrar yaratıcı noktaya ulaşması ve ulaştığı birlik noktasında oluşa iştirak etmesi” şeklinde tanımlanabilir (Tatçı, 1997: 241). Bu tanımlama ile birlikte insan suretine kavuşuncaya kadar ki süreyi ele alan makamları ve insan makamından insanlık makamına geçerken aşılacak her türlü mertebeyi kasteden sülûk aşamalarını birlikte incelemek gerekmektedir (Tatçı, 1997: 248, 249).

Devriyye metinlerinin ister manzum isterse mensur olsun hem felsefî hem de edebî boyutları bulunmaktadır. Bunun için mevcut devriyye metinlerini ele alıp tasnif etmek ve bu metinlerde bahsi geçen konuları, felsefî unsurları tek tek ele alıp incelemek gerekmektedir.

III. BÖLÜM: RİSALE-İ DEVRİYE METNİNİN ÖZELLİKLERİ

Risâle-i Devriyye adlı metinde vahdet-i vücûd nazariyesi, insân-ı kâmil ve devir telakkileri hakkında bilgi verilmiştir. Devriyye metinlerinde topraktan, madenden, bitkiden, hayvandan insân-ı kâmil makamına yükselebilmek ancak sülûk ile mümkün olabilmektedir.

Elimizdeki metin Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 6200 nolu yazma eserde yer almaktadır. Bu metinde Risâle-i Devriyye başlıklı metinden başka metinler de yer almaktadır. Eser, 60 yapraktır. Her yaprak 14 satırdır. Rik'a ile harekesiz yazılmıştır. Risâle-i Devriyye adlı metin ise 19 yapraktır.

Bu risâle, Mehmed Ali Cemâl adlı biri tarafından yazılmıştır (Risâle, 3). Eserin sahibi kendisini "Bu fakîr'ü'l-hakîr Mehmed Ali Cemal ve nâçiz-i an-asl-ı atîk cum'avî ve muhâcir-i gülşen-âbâdı ve sitt-i kâtibde kalem ve yed-i kuvâsında tîr ü kemân münâbesinde olduğumuzda reyby yokdur." şeklinde tanımlamıştır (Risâle, 3). Yazarla ilgili olarak kendisi hakkında yazdığı bu cümleden başka bir bilgiye rastlayamadık.

Eserde bahsi geçen konuları şu şekilde maddelemek mümkündür:

- Giriş bölümünde yaratılışın nitelikleri, keyfiyeti dile getirilmektedir. Yazar, görüşlerine deliller getirip okuyucuya objektif olma hususunda teminat vermek için âyet ve hadîslerden iktibas yapmıştır. Ay-

rıca eserin bu ve benzeri tarzdaki metinlerden yola çıkılarak yazıldığı iddia edilmiştir.

- Mehmed Ali Cemâl, kendisinin de kalem ehli bir zat olduğunu vurguladıktan sonra eserine Hz. Muhammed'e, O'nun kutlu ailesine, ashabına selam ile başlamıştır.
- Risâlede iki çeşit tekâmülden bahsedilmektedir. Devre-i külliye ve devre-i cüziye. Burada Hz. Allah'ın bütün âlemi Küntü kenzen sırrı ile Hz. Muhammed nuru üzere yarattığı vurgulanmakta ve tekâmül silsileleri anlatılmaktadır. Hz. Ali silsilesinden bu sırrın cümle evliyaya malum olduğu bildirilir. Devir nazariyesine has batınî mânâların Hz. Allah'ın lütfu ile evliya dilinden, gönlünden izhâr olduğu ifade edilir. Risâlenin 5 ve 7. yapraklarında Kerbelâ ve İmam Hüseyin Hazretlerinin şehadetleri hakkında bilgi verilmiştir.
- Yaratılışın temeli olarak adlandırılan anâsır-ı erbaa hakkında bilgi verilir. Anâsır-ı erbaayı oluşturan unsurların birleşiminden önce madeniyât, ondan nebatât, ondan da hayvanât vücuda gelmiştir. Hayvan kemalini bulunca insan ortaya çıkmıştır. Risâlede ayrıca maden ile bitki âlemi arasında mercan, bitki ile hayvan âlemi arasında dişi hurma, hayvan ile insan âlemi arasında maymun, nasnas olduğu bildirilir.

- Risâlenin 11. yaprağında itibaren seyr-i sülûk hakkında bilgi verilmiştir. İnsan suretinden sonraki en önemli makamın kemâl mertebesine ulaşmak olduğu dile getirilir. Kemâl makamına ermenin önündeki engeller sebepleriyle birlikte tek tek anlatılır.
- Eserin sonunda Niyâzî-i Mısırî'nin bir manzumesi ve devir silsilelerini gösteren bir şekil yer almaktadır.

SONUÇ

Türk tasavvuf edebiyatının en zor ve batınî mevzularından birini teşkil eden devir nazariyesi zahiri yorumlarla izah edilebilecek bir mevzu değildir. Devir nazariyesi kesretten, vahdete yani birliğe doğru yükselişin ve insanın asıl gayesine ulaşma konusunda rehber ve “fark” idrakına ermesinde yardımcı olan devriyye metinlerinde ele alınmıştır. Bu metinler ayrıca varlığın kendisini bilmesinin ve gerçekleştirilmesinin yollarını, basamaklarını üst-dilden izah etmektedir.

Ayrıca Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine aktardığımız metin, Türk kültürüne ve edebiyatımıza katkı sağlaması bakımından değerli olmakla birlikte; edebiyatımızın en girift konusu olan devir nazariyesine, tasavvuftaki yaratılış felsefesine ve ekollerine değinmesi bakımından önemlidir.

METİN:

RİSÂLE-İ DEVRİYE²

(Bismillâhirrahmânirrahîm)

Hamd ve şükür-i bî-had-ferd ve Ehâd Hazretleri'ne olsun ki her şân-ı ekvânî ilmî ezeliyesiyle muktedir ve mübin kılıp a'yân-ı cihânı feyz-i lem yezeliyesiyle müretteb ve mu'ayyen idüp ve gülşen-i âlemi gül-i âdemle mu'attar ve müzeyyen eyledi. Efdâlü's-salavât ve ekmelü't-tahiyât ve ahsen-i teslîmât ol seyyid-i kâ'inât ve eşref-i mahlûkât ve hülâsa-i mevcûdât ve server-i mükevvinât Peygamberimiz Muhammed Mustafa (A.S.) Hazretleri'nin ve âli ve evlâdı ve ashâblarının üzerine sadhezâr salât ve selâm olsun. Zîrâ ki ol cenâb-ı feyyâz-ı mutlak hazretleri buyurur ki; Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk. Binâ ve aliyye ol hüdâvend-i bi-cûd. Cümle cihânı insan için ve insanı kendi [2] mariefetiçün ve arayup hakâyık-ı eşyâ ile vekâyık-ı mânâyı bî'l-cümle anda icmâl idüp Küntü kenzen sırrını izhâr eylemiştir. Nitekim lutf ve kerem bahr-i cûşa gelüp Küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtü en u'refa fe halaktü'l-halka li ya'rifânî buyurmuşdur.

Pes hilkat-i âlemi ve âdemden maksad-ı aksâ ve matlab-ı a'lâ ma'rifet-i Mevlâ'dır. Lâkin bu devlet-i ebediyyeyi ve bu saâdet-i

2 “Risâle-i Devriyye” adlı metin Ankara, Millî Kütüphane’de , 06 Mil Yz A 6200 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Metin, 19 yapaktır. Rika ile yazılmıştır. Her bir yaprak 14 satırdır.

sermediyeti ki cümleden evvelâ olup mürşid-i kâmil dâmenine teşebbüs idüp ancak ma'rifet-i Rabb marifet-i nefse merbût olduğunu Hazret-i Şâh Aliyyü'l-Murtazâ cümleye duyurmuşdur. Nitekim Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû buyurmuşdur. Ve cümle harekât ve sekenât akvâl ve ef'âl ve akâ'id ve ahlâkın cümlesinde Hazreti Peygamber'e tâbî' olunup nûr-ı îmân ve huzûr-ı irfân ile cümle gönülleri doldurmuşdur. Rıdvânu'l-lâhi teâlâ 'aleyhim ecma'în.

Emmâ ba'd [3] bu risâle-i devriyenin tertibine bâ'is-i irfân hakiki ba'zı ihvân-ı bâ-safâ ve hallân-ı ehl-i vefâ hazretlerinin işâret ve iltimâsıyla mübâşeret olunup ehline ma'lûm olan şehâdet kasiyyesinin her ne kadar eyyâm-ı ma'lûm ise de mevsimi beyân olmadığından gizli genc mesâbesinde bulunmuş olmağın ve bu gizlü genc olan mevsimin izhâr olunmasına emr ve işâret eyledikleri ecilden bir eser-i hayr olmak üzere el-me'mûr ma'zûr-ı masadakınca mihmân imkân beyânına şürû' olunarak münâsib iktizâ eylediği üzere devriyye-i âlem-i mükevvinât ve bazı fevâ'id ki fukarâ-i bâline ve meşâyih-i izâm ehlullah efendimiz hazretlerinin te'lif ve tasnif eylemiş oldukları kitablardan derc ve ilhâk olundu. Bu fakîr-ü'l-hakîr Mehmed Ali Cemâl ve nâçiz-i an-asl-ı atîk cumavî ve muhâcir-i gülşen-âbâdi ve sitt-i kâtibde kalem ve yed-i kuvâsında tîr ü kemân münâbesinde olduğumuzda reyb yoktur. [4]

Zira ki bâde-i mecâzî ile mest olan kimesnenin mestliği hâlinde ba'zı kelâm eylese ol kelâm kendi fiiliyle değildir. Bâde söyletdi dirler ve muğmi-i alîm olan bi'l-ihdiyâr kelâm söylese cin söyletdi dirler, sözünü mazûr görürler. Bu cihetden evliyâ Hakk'ın kudret eli ve kudret dilidir. Nitekim hadîs-i kudsîsinde buyurur; İzâ ahibtû abden küntü lehü yeden ve lisânen. Ya'ni hangi abdime muhabbet eylesem eli ve dili ben olurum buyurur. Pes bunca vakitten berü genc münâsebesinde bulunan mevsimi şehâdet kaziyyesini bu hakîrin lisânından söyleyen anlar olsa aceb mi olur? Zîrâ ki Kur'ân-ı Azîmü's-şân'da buyurulmuşdur; (Esta'izü billah) Ve mâ rameyte iz rameyte ve lâkinnallâhe ramâ bu mânâyâ şâhiddir ve dahi buyurmuşdur ki: Ve lillâhi mâ fi's-semâvâti vemâ fi'l-ard ve ilallâhi turceul-umûr. Lehû Mülkü's-Semâvati vel'Ard ve ilallâhi türceul-umûr. İnnallâhe lâ yahfâ aleyhi şey'un fi'l-ardı [5] ve lâ fi's-semâ'. Hüvellezî yüsavvirüküm fi'l-erhâmi keyfe yeşa lâ ilâhe illâ hüve'l-azîzü'l-hakîm. Hüve'l-evvelü ve'l-âhir u ve'z-zâhiru ve'l-bâtünü ve hüve bi külli şeyin alîm. Ve lillâhil meşriku vel magribu fe eynemâ tuvellû fe semme vechullâh (vechullâhi) innallâhe vâsiun alîm (alîmun.) Ve dahi mütâlaa eyleyen cümle ehl-i vefâdan mercûdur ki hata ve hâlini rü'yet eyledikde vukû bulan hatâsının tashîh idüp dâmen-i avf ile mestûr buyurup zikr-i hayr ile yâd ideler. Zira el-insân mahallî'n-nisyân buyurulmuşdur: Ve ma tevfikî illa billah aleyhi tevekkeltü ve ileyhi ünîb.

Ey tâlib-i esrâr-ı ilâhî ve ey râgıb-ı hakâyık-ı nâmütenâhî ma'lûmun olsun ki; mahremdir bahâr-ı gülşen-i gam. Tesmî-i dil-keşi âh demâdem. Vaka-i dil-sûz deşt-i Kerbelâ vü hâdise-i katl-i Hüseyin bin Aliyyü'l-Murtazâ. Ol kıdve-i hânedân-ı risâlet ve zübde-i dûdmân-ı nübüvvet ve ol makbûl-i Hazreti Rabbi'l-âlemin ve ciger-kûşe-i seyyidü'l-mürselin. [6] Ve zübde-i seyyid-i evliyâ ve nûr-ı dîde-i Fâtımatü'z-Zehrâ ve güzîde-i âl-i âbâ. Ol hazret ki gerçi hicretin altmış tarihinde şabânü'l-mu'azzamın dördüncü gününde şeb-i cum'a tehiyye-i esbâb-ı sefer kılup Kerbelâ'da şehâdet ümîdiyle sâ'at-i sa'd-i ihtiyâr iderek azm-i râh-ı Hicaz olup altmış bir tarihinde mâh-ı muharremin onuncu cuma günü vakt-i zuhurda şerbet-i şehâdeti nûş eylediği berâhin-i kaviyye ile mübîndir. Ancak sene-i hicriyenin devriyatı münâsebetiyle vukû-ı şehâdet hangi mevsimde olduğu gizlü genc mesâbesinde bulunduğu cihetle bu mevsimin zâhire ihrâcı zımında ihvân-ı bâ-safâ ve muhibbân-ı âl-i âbâ bu kemter nâciz-i bîçâreden iltimâs eylemiş olduklarından işbu sene-i şemsiye ile sene-i kameriye miyânında bir senede takrîben on bir yevm tefâvütleri cihetle mevsim-i şehâdet mestûr bulunmuş. Halbuki ol husûsı kemâl-i dikkatle tetebbu' olundukda hicret-i nebeviyenin altmış birinci senesinde muharremü'l-haramın ibtidâsı şehr-i teşrîn-i evvelin birinci gününe tesâdüf itmiş olmakla ol hâdise-i vaka-i dil-sûz-ı Kerbelâ teşrîn-i evvelin [7] onuncu günü cum'a câm-ı kesme sahbâ-yı şehâdet-i kübrâ İmam-ı Hüseyin Efendimiz Hazret-

lerinin şehadeti vukû bulmuş olur. Vallahu a'lemü hakikate'l-hal.

Ey azîz malûmun olsun ki; hükemâ-yı ehlullah buyururlar ki mümkün değildir ki mevcûd-ı ma'dûm ola. Bil ki mevcûd hemîşe mevcûd ve ma'dûm hemîşe ma'dûmdur. Lâkin mümkündür ki mevcûd bir mertebeden bir mertebeye ve bir haletden bir halete intikâl ve tebeddül eyleye müfredât-ı mürekkebât olup mürekkebât-ı mazarrât olduğu gibi pes avâm-ı nâsıl bu tebdilâtı seyr itdikde zan iderler ki ma'dûm mevcûd olur veya mevcûd ma'dûm olur. Halbuki ma'rifet-i Rabb ma'rifet-i nefse merbût olduğu gibi ma'rifet-i nefis dahi mürşid-i kâmil dâmenine teşebbüs iderek anın terbiyesiyle olursa...

Ey azîz malûmun olsun ki; anâsır-ı erba'a tedrîc ile tebdîl olur. Nitekim nâr mürûr-ı eyyâm ile sûret-i hevâya girüp nâr-ı hevâya münkalib olur ve hevâ dahi tedrîc ile hevâ'îye suretini terk idüp mâye-i suretine girüp hevâ mâ olur ve su dahi tedrîc ile türâbiyye suretini tutup mâ ve türâb olur. Türâb dahi nâriye suretine girüp türâb nâr olur bu tarikle ve aksiyle anâsır-ı erba'a bir suretten bir surete [8] münkalib olur. Tâ ki yine kendi suretine intikâl iderler ve bu tebdîl suret-i anâsıra istihâle dirler ki delâ'il-i istihâle-i anâsır zâhirdir. Amma ateşin havaya münkalib olduğuna delil-i rûşen budur ki yandıkda alevleri alev semtine meyl ile gidüp havaya münkalib olurlar. Eğer ateş havaya münkalib olmasaydı her şem'anın alevi bir hatt-ı muttasıl ruşen olup

küre-i havanın miyânında hutût-ı imtisâl zevke girüp küre-i nâra muttasıl olurlardı. Lakin çünkü bu şulelerin buyûseti havanın rutubetine nisbetle kalîldir. Anınçün ol anda buyûset nâr-ı rutûbet havaya tebeddül idüp ol şuleler hava olurlar amma havanın mâye münkalib olduğına delil aleni budur ki bahar ve güz faslı sabah vaktinde nebâtât üzerinde olan rutûbetine ana şebnem-i vech derler. Ol havadır ki seher vakti bârid olup mâye münkalib olmuşdur. Zira ki hararet-i hava burûdet-i mâye mübeddil olsa hava mâ olur ve amma âbın hâke münkalib [9] olduğına delil budur ki katarât-ı emtâr nâzil oldukda ibtidâ katreler hâke vâsıl olur. Ol katreler hâk olup nâ-bedîd olur nitekim müşâhede olunur. Ol katarâtın rutûbeti hâkin yübûsetine nisbetle kalîl ve mağlûb olup fi'l-hâl rutûbet katarât-ı yübûset hâke tebeddül idüp âb hâk olur. Ba'de katreler kesret bulup rutubet gâlip oldukda hâk olmayup tîn olur ve amma hâkin ateş olduğına delil-i vâzih budur ki nebât ve eşcâr eczâ-yı anâsırdan mürekkebe olup cüz'-i hâk anlarda ziyâde bulunmuş iken hatb nâr ile yandıkda nâra münkalib olup hassa-i hâkden ekall maddi kalur ve bazı mevâzî'de bedel-i hatab mecr yakarlar ve anın hasusları ekall kalır.

Pes Hak Te'âlânın emr ve te'sîriyle eflâk ve nücûm devrân ve hareket idüp anâsır-ı erba'ayı istihâle-i mezkûre üzre biri birine mûmzic ve tahmîr itmişlerdir. Tâ kim izdivâc ve imtizâc anâsırdan ibtidâ [10] ma'deniyât hâsıl olup andan nebâtât peydâ olup andan hayvânât vücûda gelmişdir ve hayvan kemâlini buldukda insan zâhir olmuş-

dur ve bu ecrâm-ı mürekkebâtın merâtib-i erba'a-i mezkûresi miyânında mutavassıt mürekkebât vardır. Amma ma'deniyât ile nebâtât arasında mutavassıt mercandır. Zirâ ki salâbetde mecr gibidir ve dünya gibi zerre bunda ka'r-ı deryâdan bütün vech-i mâdan yukarı gelüp yâbisî oldukda berk olur ve amma nebâtât ile hayvânât arasında mutavassıt nahl-i hurmadır. Zira ki evvel nebât iken hayvan gibi müzekkerine mukârin olmadıkça neticesi hurma olmaz ve başını katl itseler helâk olup kuruyup berk-i bârî kal-maz ve ammâ hayvânât ile insan arasında mutavassıtların izhârı meymûndur. Zira ki cümle azâsı şî'r ve zenebden ma'adâ birûnî ve derûnî insana müşâbihdir ve bu mutavassıtların vücudunda hikmet budur ki her biri gedâ mertebesi esfelinden nihâyet-i a'lâsına vâsıl olup merâtib-i mevcûdât [11] ol teselsül birle müretteb ola ve mertebe-i insâniyede nihâyet bula. Pes devr-i zamânın tetimme-si zübde-i eczâ-yı cihân vücûd-ı insandır ve âbâ-i seb'a-i ulviyenin ve ümmehât-ı erbaa-i süfliyenin ve mevâlid-i selâse-i mürekke-biyenin hülâsa-i netâyici beden-i insandır. Belki illet-i gâye-i her dü cihân ancak hazreti insandır ve bu eflâk ve anâsır ve mevâlid-i selâse anın kaşrı ve zarfı ve kabıdır ve insan cümlesinin nehy ve mağzı ve leblebâbıdır ve cemî' eşyâ hâdim-i insandır ol mahdum mükerremdir ve azîz ve şerif ve muhteremdir. Zira ki ol cümleden ahsen ve âlemdir.

Ey aziz malûmun olsun ki; ehl-i hikmet mebde' ve ma'adî bildirüp buyururlar ki feyz-i âmm olan vücûd-ı sârî için akl-ı külden ukûl-i tis'aya ve anlardan nüfûs-ı

tis'aya ve anlardan eflâk-ı tis'aya ve anlardan tabâyî-i erba'aya ve anlardan anâsır-ı erba'aya tâ hâke gelinceye kadar mecmû-ı tarîk-i mebdedir ve hâkden ma'dene ve andan nebâta ve andan hayvâna ve andan insana ve andan insan-ı kâmile gelinceye dek. [12] Bunlar cümlesi tarîk-i ma'tıfdir. Pes nûr-ı ilâhî ve feyz-i nâ-mütenâhî mertebe-i ehadiyetden ukûl üzre ve anlardan nüfûs üzre ve anlardan eflâk üzre ve anlardan tabâyî' üzre ve anlardan anâsır ve hâk üzre nâzil ve fâyiz olur ki buna mebdedir ve kavs-i nüzûl dahi dirler ve ba'de hâkden ma'dene ve andan nebâta ve andan hayvana ve andan insana ve andan insan-ı kâmile su'ûd ve rücû' idüp insan-ı kâmilden hazreti Hakk'a vâsıl olur. Bu hemân ol nûr-ı ilâhîdir ki ibtidâ o makâmından gelüp bu makâmâtı geçüp yine kendi makâmına girüp devresini tamam ider. Küllü şey'in yercî'ü ilâ aslihî fehvâsınca o nûr aslına gider ve evvelki mezîdü'l-emr ve ilahi su'ûd buyurulmuşdur. Bu vücûd-ı sâriyenin emrî devri oldıgın duyurmuşdur ve bu rücû'a miâd ve kavs-i urûc dahi dirler. Pes muhabbet-i asliye hükmiyle ve hakâyık-ı künye tevcihâtıyla sârî olan vücûd-ı âmm edvâr ve mezâhirin her birine vâsıl oldukça ol tavrın sıbğıyla munsıfı [13] ve ol mazharın hasâsıyla muttasıf olur. Bu şiryân ol vücûd-ı âmmın tenzîlâtından ibâretidir. Amma ol vücûd ki dünyâda kâmil olsa gerekdir. Anın seyri ukûle ve nüfûs ve eflâk ve anâsırdan hâke gelinceye dek sür'atle olup tenzîlâtında avk olmaz ve hâkden ma'den ve nebât ve hayvan ve insan-ı kâmile gelinceye dek metârib-i suûdunda sür'atle gelir. Birin-

de müte'allik olup kalmaz. Amma ol vücud ki anın kemâle ermeğe liyâkati olmaz. Anın seyri merâtib-i nüzûl ve urûcunda avk olup kemâlini bulmaz. Ol merâtib-i nüzûlünde kâh sûret-i nârda ve kâh sûret-i havada ve kâh sûret-i mâ'da ve kâh sûret-i hâkda nice avâyık birle avk olur ve merâtib-i urûcunda dahi kâh sûret-i ma'dene ve kâh sûret-i nebâtda ve kâh sûret-i hayvanda suret-i insana gelüp kemâl erinceye değin günâgûn alâyık ile habsolup kalur. Meselâ ol vücûd-ı sârî âlem-i nebâta duhûl iderken [14] ba'zı âfât-ı ârız olup nebât olamaz. Yahud nebât olur lâkin kemâline ermezden mukaddem fâsid olup nebât âhire muhtâc olur ve kâh olur ki i'tidâlden ba'îd olan nebâta red olunup akl-i hayvâna layık olmaz ve kâh olur ki akl-i hayvana kâbil olur. Lakin kable'l-akl zâ'il olur ve bu tarîk ile nice yıllar müte'allik olur ve kâh olur ki bir hayvan kâbil-i akl-i insan olur iken kable't-tenâvül ol hayvan fâsid olur ve hayvanı insan mertebesine nakl itdirmekden mâni' olur. Ve kâh olur ki insan merâtibine nakl ider. Lâkin kemâl-i mertebesine vâsıl olamaz ve akl-ı küllî bulamaz. Dünyaya hayvan gelür nâdân gider ve kâh olur ki merâtib-i urûcî tay idüp hâkden eşcâra gelüp süratle fevâkih sûretine girüp gıdâ-yı insan olup nutfe şeklini bulup insan suretine gelür. Âkıl ve ârif olur lâkin akl-ı evvele vâsıl olamaz ve kemâlini bulamaz ve kâh olur ki sür'atle hınta vesâir ve erzak şekline girüp [15] ve me'kûlât insan olup meni suretin bularak rahm-i mâderde dolup alaka ve mudga olup şekl-i insana gelüp âkıl ve kâmil ve ârif olur ve akl-ı evvele vâsıl

olup urûcı tamam hâsıl olur ve bu vücud-ı şerîfin ibtidâ-yı urûcı ma'deniyât olmuşdur ki onların ibtidâsı tîn-i lezezdır. Ba'de andan merâtib-i ahcâra terakkî ve andan cevheriyâta vâsıl olmuşdur ki demür tunc bakır kalay gümüş altun gibi ma'deniyatdır ve ba'de la'l ve yakut ve zümrüd gibi cevâhirin merâtibine su'ûd itmişdir ki tâ mercana varup andan âsâr-ı nebâtiyeden neşv ü nemâ bulup ol mertebeden dahi urûc idüp tohumuz biten nebâtât mertebesine gitmişdir. Ba'de tohum ile biten nebâtâta ve andan suret-i eşcâra ve andan tâ nahl-i hurmaya varup andan merâtib-i hayvana urûc iderek nicesin ol merâtibde muamere olmuşdur. Tâ ki fiil ve suretde insana müşâbeheti olan nasnas ve maymun mertebesini bulmuşdur ve ol mertebeden dahi urûc idüp [16] suret-i insana gelmişdir.

Pes ol insan ki merâtib-i kemâlin suret ve sîretinde terakkî idüp insan-ı kâmil mertebesine gidüp ahlâk-ı ilâhiyye ile dolmuşdur ve ol kemâl-i ma'rifete irüp akl-ı külle vâsıl olmuşdur ve bu vücud-ı sârî bir daire şeklinde resmolunup anın ibtidâsı akl-ı evvel ve intihâsı insan-ı kâmil kılınmışdır.

Pes daire-i vücudun âhiri evveline gelüp insan-ı kâmilde muttasıl olup tamam bilinmişdir. Amma feyz-i Rabbânî cem-i mevcûdâta beraber olup herkesi kabiliyeti kadar feyz-i feyyâza nâ'ildir. Çünkü vücud-ı sârî olan feyz-i Rabbânî mezâhir-i müte-nevviadda zuhûr idüp merâtib-i kesîreye mukterin olarak her mazhar ve sûretin sığıyla boyanup muktezâsınca pertev salup

bir vücud iken sûr-ı muhtelifle ile zuhûra gelmişdir ve her nesnenin bir ismi vardır ki ol isim ana Rabb olmuşdur ve her kim ki özini mürşid-i kâmile teslim itmeyüp kendi Rabb-i mukayyedi terbiyesinde kalmış ise ol kimse Hakk'ı unutup hod-perest olmuşdur. [17] Ve cemî' evkâtta âlem halkıyla cenk ve cidâl idüp kendüyi inkâr ve i'tirâzı ateşine salar ve tedbîr-i umûr ile bahr-i gamûma dalmışdır ve her kim ki kendi Rabbanî terbiyesinden çıkup mürşid-i kâmil terbiyesiyle Rabbü'l-erbâb dairesine dahil olup sübha-i tabi'atından kazâ-yı ruha gelüp ol kimse sanem-i nefsin kesr idüp samed perest olmuşdur ve cemî' evkâtinde cümle halk ile sulh ve ıslâh kılup tefvîz-i umûr ile her gamdan âzâd olup sa'âdet-i ebediye ile insan-ı kâmil olup akl-ı külle vâsıl olup devresini tamam idüp her murâdı hâsıl olmuşdur ve bu devriyyâtın hakkında Hazreti Niyâzî buyurur ki;

Devr idüp geldim cihâna yine bir devrân ola

Ben gidem bu ten sarâyı yıkılup virân ola

Bahr-i cân tuğyân idüp cismim gemisin tâğıda

Yirler altında bu cismim hâk ile yeksân ola

Dört yanımdan nâr bâd âb hâk ide hücum

Benliğim anlar alup bu varlığım tâlân ola

[18] Dağıla terkibim otuz iki harf ola tamam

Nokta-i rûhum kamûnun gevherine kân ola

Bu vücûdum dahî kalkup âyetle yükler gibi
Şeş cihetim açılıp bir haddi yok meydân ola

Cümle efkâr havâsım haşr olup ol arsada
Kalkalar hep yeniden sankim baharistân ola

Yevm-i tublâ'dur o gün her mânâ bir sûret gi-
yüp

Hem kimi sebze kimi hayvan kimisi insan ola

Kabrime yârân gelüp fikr ideler ahvâlimi

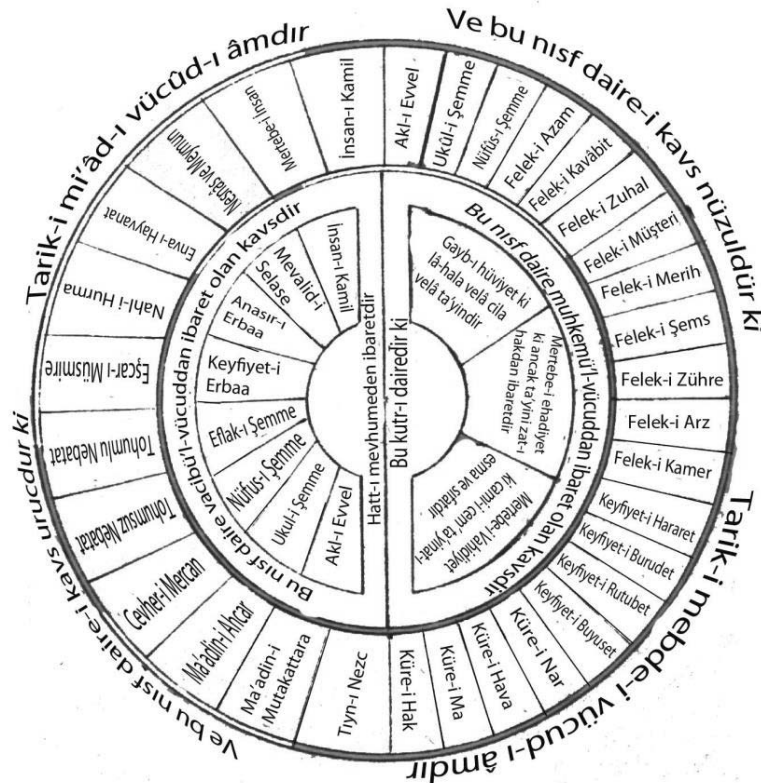
Her biri bilmekde hâlim vâlih ü hayrân ola

Her kim ister bu Niyâzî derdmendi ol zaman

Sözlerini okusun kim sırrına mihmân ola

Ve dahi mümkündür ki vâcibü'l-vücûd
ile mümkünü'l-vücûdı bir daire farz idesin ki
anı bir hatt-ı müstakîm iki berâbere taksîm
ider ve ana hatt-ı mevhû ve kutr-ı daire dir-
ler.

Pes bu hatt ile bir daire iki kavs [19] şek-
linde görünür. Çünkü bu heste-i mevhûmdan
ibâret olan hatt-ı mevhum rücû' vaktinde
asla vüsûl ile meyâneden ref' olunur. Pes
şekl-i dâire-i vücûd kemâ hüve bir görünür.
Ve Kâbe kavseyñ ev ednâ setri anda bilinir
ve sûret-i dâireteyn budur:

KAYNAKÇA

- AYTAÇ, Pakize. (2011). "Devriye Metinlerinde Geçen Omurga Kavramlar", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 1-40.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil. (1985). "Türk Edebiyatında Yaşnâmeler". Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 1, İstanbul, s. 151-286.
- ÇİFT, Salih. (2009). "Bektâşî Geleneğinde Vahdet-i Vücûd ve İbnü'l-Arabî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)*, S. 23, s. 257-279.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki. (1985). 100 Soruda Tasavvuf. İstanbul.
- GÜZEL, Abdurrahman. (1983). "Niyâzî-i Mısırî'nin Gözden Kaçan Bir Eseri (Risâle-i Devriyye)", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI/1-2, s. 121-139.
- HORATA, Osman. (2002). "Esrar Dede'nin Terkib-bent Şeklinde Bir Devriyyesi". *Millî Folklor*, Cilt 7, Yıl 14, S 56, s. 95-99.
- KAPLAN, Mahmut-YILDIZ, Sümeyye. (2013). "Ali Cemâlî Efendi'nin Risale-i Nasihat'î". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 6, S 27, s. 263-278.
- KAYA, Doğan. (2012). "Âşık Edebiyatında Yaşnâmeler". *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*. Editörler: Hasan Bacanlı, Şerife Işık Terzi. İstanbul, Açılımkitap, s. 573-605.
- KÖPRÜLÜ, Fuat. (2007). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1992). "Bektaşîlik". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 5. İstanbul. s. 372-379.
- TANSEL, Fevziye Abdullah. (1969). "Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi ve Devriyesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XVII, s. 187-199.
- TATCI, Mustafa. (1997). "Niyâzî-i Mısırî'nin Devriyyeleri ve Devir Anlayışı". *Edebiyattan İçeri -Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar-*. Ankara.
- UÇMAN, Abdullah. (2001). *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri -Devriyyeler-*. İstanbul.
- ULUDAĞ, Süleyman. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul.
- UZUN, Mustafa. (1994). "Devriyye". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 9. İstanbul. s. 251-253. www.yazmalar.gov.tr, Risâle-i Devriyye, 06 Mil Yz A 6200, (15.04.2015).

EKLER

Risâle-i Devriye (Tıpkıbasım)

